

FEKETE ÁGNES

Félkézzel osztott áldás¹

Egy élményemhez kötődik ez a cím. Ugyanis nemrég pszichológiai kísérleteket mutatott valaki a Világhálón. Az egyik kísérlet például az volt, hogy beszállt egy ember a liftbe, akin kalap volt. Utána beszállt még vagy 6-8 ember, mindegyiken volt kalap, és sorra levették a fejükről. Az első ember ezt látva, maga is levette a kalapot a fejéről. Ez kivétel nélkül minden kísérleti egyén esetében így történt. A másik kísérlet az volt, hogy beszállt egy ember, háttal fordult a lift szembenső falának, ahol tükör volt, majd mindenki, aki beszállt, ezzel szemben állt meg szépen sorban. Először zavarba jött a kísérleti emberünk, majd szép lassan ő is ugyanabba az irányba fordult, amerre a többiek.²

Ezek után családi, lelkési temetésére kellett sajnós elmennem. Az a szokás, hogy ilyenkor a többi lelkész társ egy-egy Igét mond áldásként a sírnál. Azt tapasztalom, hogy azon a területen, amikor az értelmes beszéd csődöt mond, például egy halálos ágynál, vagy egy temetésen, nagyon esetlenül állunk általában reformátusok, vagy mondhatjuk úgyis modern emberek, de úgy is igaz ez a mondat: esetlenek vagyunk, mi lelkészek. Itt nem kell okosakat mondanunk, csak a gesztusaink számítanak. A lelkész társak ezen a temetésen ott álltak ebben a szokásos zavarban a tömeggel szemben, és sorra elkezdtek mondani egy-egy odaillő Igét. A legtöbb lelkésznek volt a kezében a Biblia. Furcsa is volt ez a kép, de tényleg mindig ott van a kezünkben a Szentírás, mint valami mankó. Mivel a balkézben volt a könyv, csak a jobb kéz maradt szabad. (Nem tudom ki találta, hogy egy kézzel, azaz félkézzel oszt áldást.) Az volt az érdekes, hogy az ötödik lelkész után jött egy, akinek nem volt Biblia a kezében, és ő is csak a bal kezével osztott áldás. Innen kezdve már mindenki félkézzel, és úgy osztott áldást, mintha esküdne valamire: jobb keze a szívén, és bal keze felfelé tartva. Számomra megdöbbentő volt ez a kép, és egyben jele is annak, mennyire öntudatlanul, a környezetünk szokásait megfontolatlanul követve végezzük a liturgiát.

Nyilván nagyon sok embernek föl sem tűnt ez a jelenség, mivel én régóta elmélyülten igyekszem a liturgia kérdésével foglalkozni, nagyon elgondolkodtam. Vajon mit fejez ki a kezünk, a szemünk, a tekintetünk? Vajon tudatában vagyunk-e annak, hogy egész valónk egy üzenet, és az istentisztelet liturgiája, megjelenése, gesztusaink milyen sok mindent megmutatnak belőlünk.

Most azokról az üzenetekről szeretnék beszélni, amelyeket nem fontolunk meg, mégis fontos jelentéssel bírnak az istentiszteleten.

Országos felmérést készítettünk Kompán Juliannával, lelkész társammal együtt 2010-től kezdődően. Véletlenszerűen választottunk gyülekezeteket egy-egy egyházmegyéből úgy, hogy az országos aránynak megfelelően legyenek benne városok, falvak, megyei jogú városok.³

1. Harangozás

Az egyik fontos jel az istentisztelet elején a harangozás. Amikor imádkozunk a lelkési hivatalban, indulva a templomba, mindig így kezdem az imát: Köszönjük, hogy ma is megszólaltak a harangok! Nagyon erős és szép jelkép ez. Itt rögtön hadd szóljak arról a nagy vitáról, amit így szoktunk megnevezni: mi a katolikus és mi a református? Sokan minden

¹ Előadás elhangzott presbiterek számára Kiskunhalason, 2013. november 9-én.

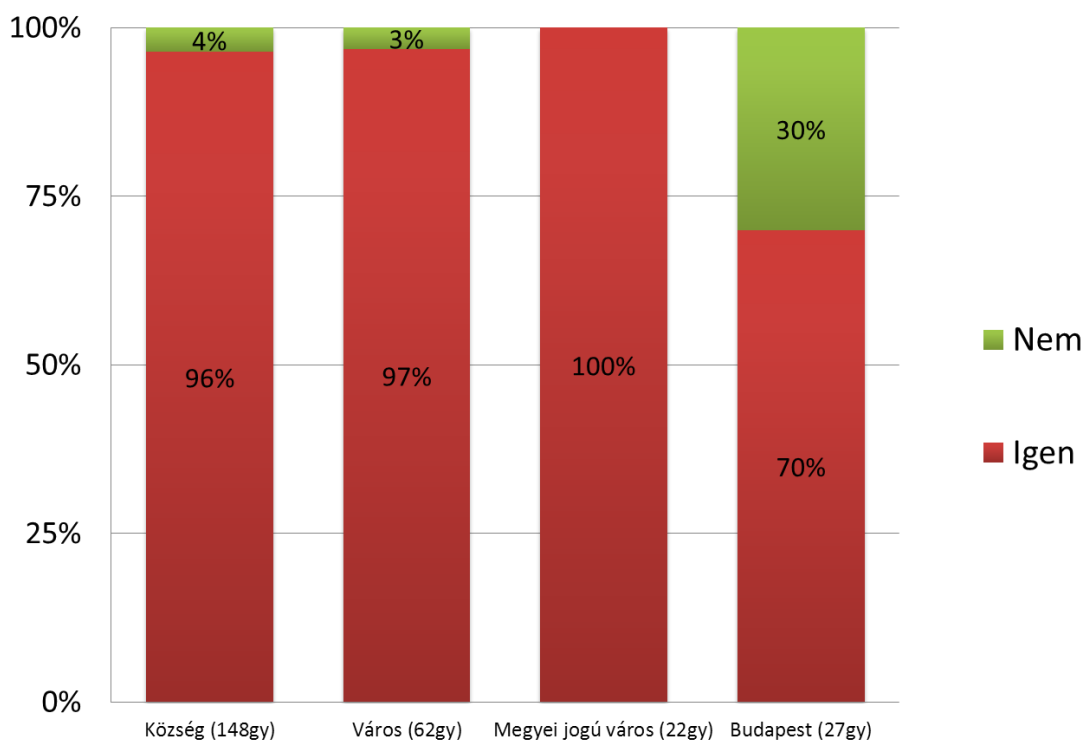
² Solomon Asch kísérletei, http://www.youtube.com/watch?v=uuvGh_n3I_M,

Vö. Csepeli György: *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

³ A megyei jogú városok a 18 fővároson kívüli megyeszékhelyet, és még 5 várost jelentenek, ezek Sopron, Érd, Dunaújváros, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa.

szertartásra, mindenre, ami nem a megszokott beszédre épülő istentiszteletünkről szól, azt mondják, ez katolikus. Sokan úgy gondolják, ami rituális, ami nem a Biblia felolvasása, ami nem annak magyarázása, ami nem a megszokott módon való hosszú versszakok énekelése, az mind katolikus. Hadd álljon ezzel szemben egy idézet 1567-ből, a debreceni zsinaton mondták: „Hasonlóképpen kárhoztatjuk a templomok, harangok, egyházi énekek, pásztori és szokott öltözetek eltörlőit. Mert a pápaságban mindezekre nézve csak a visszaélést kárhoztattuk. Az anyag és alak szent és magában véve az istennek tiszta teremtménye volt. És soha sem imádtatott; azért hiába akarják ezeket is a misével és bálványokkal vagy oltárokkal eltörteni. Mert oltár és misebeli kenyér nélkül nem lehetett misét szolgáltatni, de templom és harangok nélkül lehetett. A harangokat a gyülekezetet egybehívó kürtök helyett megtartjuk. Mert az ó szövetségben kürtökkel hívták össze a népet az áldozásra.”⁴

4. Istentisztelet előtt harangoznak-e?

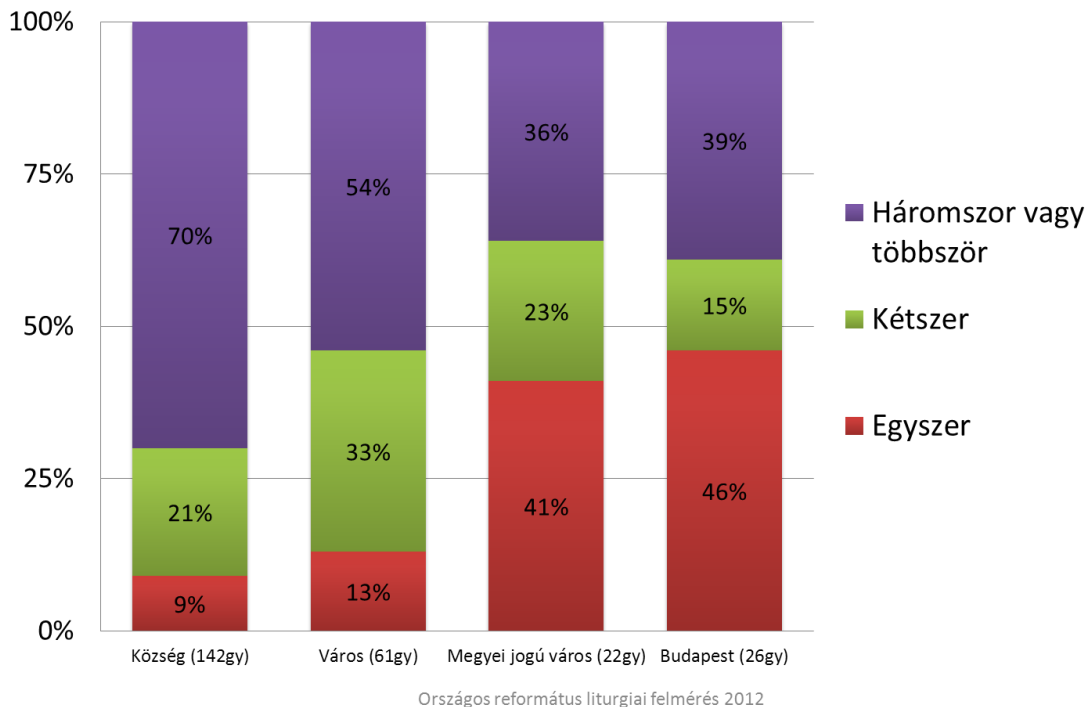
Országos református liturgiai felmérés 2012

A gyülekezetek elenyésző kis százalékában nem harangoznak. Ennek is csak az az oka, hogy nincs harangjuk. Olyan gyülekezettel nem találkoztunk, ahol volna jó harang, de valamilyen okból ne használnák. Azt a kérdést azonban nem tudjuk pontosan megválaszolni, vajon miért nem áldoznak pénzt a harang megvásárlására, vagy megjavítására.

A budapesti gyülekezetek között 30%-ban egyáltalán nem harangoznak, szemben a megyei jogú városokkal, ahol nem találunk erre példát. Az utóbbiak feltételezhetően olyan református közösségek, melyek régi alapításúak, számos tradícióval bírnak. Az bizonyos, hogy Budapesten nagyon nagy különbségek vannak az egyes egyházközösségek között. Vannak tradíciójukat erősen őrző közösségek, pl. a Kálvin tér, és léteznek olyanok, amelyeknek semmilyen komolyabb egyházi, történelmi múltjuk nincsen, pl. Gazdagrét.

⁴ Kiss Áron, 474. – Debreceni hitvallás 1567.

5. Hányszor harangoznak?

Ugyanennek a jelenségnek egy másik mutatója az, hogy a községek 70%-ában háromszor harangoznak régi szokás szerint, míg Budapesten ugyanez az arány csak 39%. Az is látható az ábráról, hogy a tradíció jelentősége hasonló a kisvárosokban és a falvakban. Nem a városi lét az, ami önmagában az elmozdulást okozza, hanem a valóban nagyvárosi létforma hozza csak meg a fordulatot abban, hogyan viszonyulnak a tradíciókhoz. A harang kérdése talán a legjobb példa erre, hiszen az egy olyan szimbólum, amely mindenki számára az egyház jelenlétét fejezi ki. Az viszont, hogy hányszor harangoznak már nem az egyházi jelenlét jelzésének, hanem a tradíciók megőrzésének a kérdése, ebben már egyértelmű ugrást látunk a kistelepülések és a nagyvárosok között. Még érdekesebb, ha az orgona használatával hasonlítjuk össze ezt az adatot. A falusi gyülekezetek 13%-ában, a kisvárosi gyülekezeteknek pedig a 6%-ában nem használnak orgonát, és semmiféle hangszert. Azoknak az aránya viszont csak 5-7%, ha az egész országot nézzük, akiknél nincs harang. Az orgona a haragnál kevésbé fontos az identitás megőrzése érdekében a mai templomokban. Egyedül Szigetszentmiklóson talákoztunk olyan helyzettel, hogy egy új gyülekezet még harangvásárlás előtt áll. Rossz haragról csak két helyen hallottunk. Néhány helyen van kézi harangozás, többségében elektromosan szólaltatják meg a harangokat. Külön nem kérdeztünk rá a harangozási szokásokra, de néhányan azért elmondták, hogy megmaradt vagy a reggeli vagy az esti áhítatra hívó harangszó.

A www.magyarharangok.hu oldalon Bajkó Ferenc kutatásait olvashatjuk. „Évszázadokon át a kétszeri hívogatás gyakorlata élt. Egy órával korábban az elindulásra szólított a nagyharang, a fél órával korábban megszólaló kisharang pedig az egybegyűjtést jelezte. Ma már ez a jelrendszer jelentőségét veszítette, ... emiatt sok helyen tapasztalható az a gyakorlat, hogy a hívogatást elhagyják. ... elszomorító, hogy rendkívüli értéket képviselő, »zengő szobraink«, amelyek megannyi történetről tudnának mesélni, egyre kevesebbet hallhatók, és egyre kevésbé meghatározói a mindennapoknak, az ünnepeknek. Jó lenne, ha ez a folyamat megállna, és bizonyos hagyományok újra felélednének, vagy megtalálnánk ezek szerepét a modern világban.”

2. Ülésrend

Sokféle szokás létezett és létezik azzal kapcsolatosan, hogyan mentek templomba az emberek, hogy ott hogyan viselkedtek, hogyan ültek. Ezek között a legáltalánosabbnak mondható a nemek szerinti padosok kialakítása. S. Lackovits Emőke írja: „A magyar reformátusoknál a reformáció terjedése során az eredetileg térdelésre szánt padokat megfordították, s megfelelő átalakítással így a hívők ülőhelyeül szolgáltak. A kanonoki székből Mózes-szék lett, mely a lelkész ülőhelyeül szolgált. Nemesek, tisztségviselők, a falu vezetői, a mesteremberek s általában a nem paraszti foglalkozású emberek és természetesen a presbitérium, mindenképpen megkülönböztetett helyzetet élveztek. Ők kapták az első székeket, a földesúr és családja pedig külön széket élvezett. A ref. egyház minden híve számára meghatározta a rangja szerint őt megillető helyet, melyért általában fizetni kellett. »Megváltották« a székeket, s attól kezdve a család tulajdonát képezte a pad. Egyes helyeken a székek elosztása az adófizetés nagyságának arányában történt. A templomi ülőhely örökölhető volt, még végrendelek is felőle. ...»⁵

Furcsa, hogy ebben a kérdésben a református hagyomány sokkal jobban az istentisztelet társadalmi szerepét hangsúlyozza, mint a katolikus. Ott ugyanis megtiltották ezt a szokást. A római katolikus egyházban, bár ott is léteztek bizonyos társadalmi tisztségeknek kijáró padok vagy székek, alapvetően szigorúan szembeálltak a templomi ülésrend rögzítésével. A folyamat egyébként a 17. században kezdődött, mivel korábban állóhelyek voltak csupán. Felekezettől függetlenül érvényesülő alapelv volt a nemek szerinti elkülönülés: férfiak jobb oldalon, nők a baloldalon foglaltak helyet. A nemek szerinti padok sorrendjén belül pedig előlről hátra haladva a társadalmi státusz és a kor számított. A megbecsültség vágya azt sugallta, hogy az emberek a szószékhez minél közelebbi padokba kerüljenek. Fontosak voltak az évfordulók is, például több helyen is a 10. házassági évforduló alkalmával ülhetett a menyecske egy paddal előrébb. A fiatal házas férfiak sok esetben apjuk halálakor jöhettek le a karzatról. Számos régi egyházi jegyzőkönyv beszámol arról, micsoda viták voltak az ülésrend kérdése miatt.⁶

Ez egy olyan jelenség, ami komoly elgondolkodásra int minket. A liturgia, az istentisztelet az ember testi valójának a megjelenése is. Itt nem lélekben és titkosan a szobánk sarkában, hanem közösségben, társadalmi énünket is vállalva jövünk össze Isten imáadására. A reformátorok erősen hangsúlyozták ezt a világi, társadalmi létet. Kálvin azonban nem politikai értelemben beszél erről. Ő arra buzdította az embereket, hogy egész életük istentisztelet legyen, ha munkálkodnak, ha templomban vannak, mindig. Azonban ebből a következő nemzedékekben leegyszerűsítve az lett, hogy a munka lett istentiszteletté, de az istentisztelet nem volt már feladat, ha tetszik nem volt „munka”. A társadalmi kérdések mindent felemésztettek. Az istentiszteleten való megjelenés a társadalom tükörképe volt, de nem biztos, hogy a társadalom az istentisztelet tükrére volt. Aztán ebből következett az, hogy mára az istentisztelet már nem képez le semmit sem. Most ebben a korban élünk. Mégis megdöbbenő, a rendi társadalommal való azonosulás milyen mély a református egyházban, és egyáltalán nem vagyunk túl ezen az erős kötődésen. Ma nyilván másként jön elő a régi rendi társadalmi elv, de egy-egy egyházpolitikai vitában ma is jelen van. Mindenkinek megvan a maga territórium, joga, rendje, azon belül gondolkodik, ott kell a saját „alattvalóit” meggyőzni.

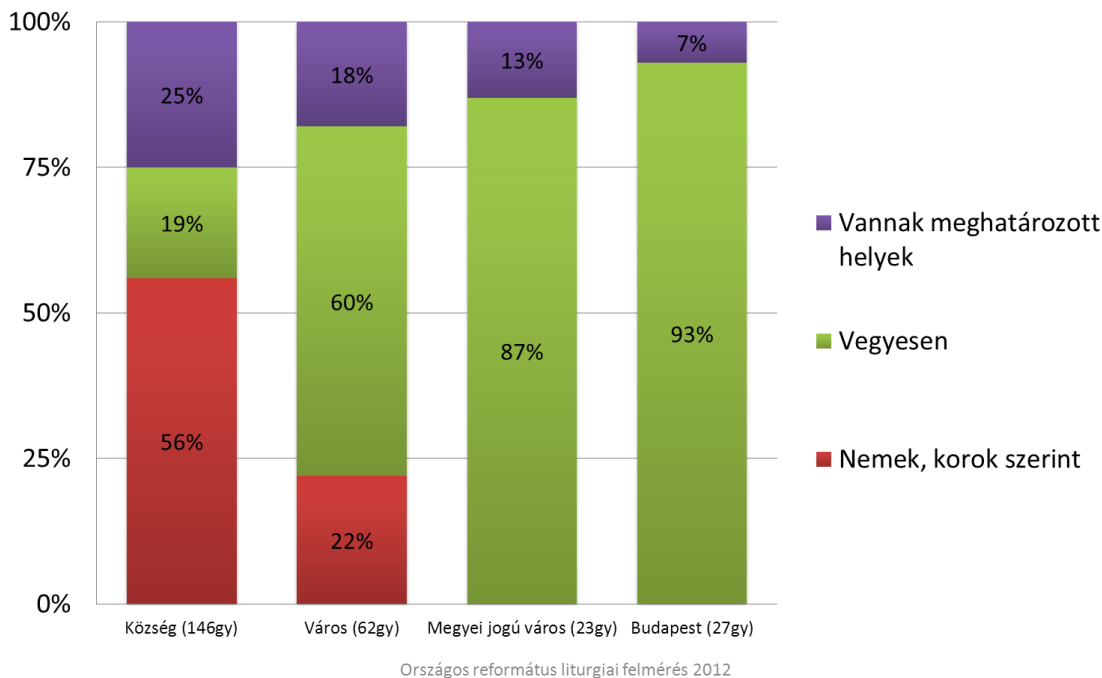
Felmérésünk elején azt gondoltuk, hogy ennek a szétesett állapotnak megfelelően már sehol nem lesz fontos, hogy ki hol ül a templomban. Nem ez lett a helyzet.

⁵ S. Lackovits Emőke 2012. *Az Úrnak irgalmát örökké éneklek*, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Veszprém, 203.

⁶ Néprajzi Lexikon, 1977. 5. kötet, templomi ülésrend cikkely, írta: Gergely Katalin, 5. kötet, 260.

Itt meg kell említenünk az úgynevezett identitásrégiókat. Az tapasztalható, hogy vannak olyan területek az országban, ahol homogén, hagyományos reformátusság él még ma is. Ez nagyjából a tiszáninneni és tiszántúli területeknek felel meg, de a kerületi elosztás nem teljesen azonos ezzel. Természetesen többségi helyzetben a Dunamelléken is vannak gyülekezetek. Sőt, mivel elmondható, hogy a református identitásrégiókban elnéptelenedő falvak találhatóak nagy számban, nem elsősorban számbeli többségről beszélünk, amikor identitás régiókat nevezünk meg. Az tapasztalható mégis, hogy jelentős különbséget mutatnak a tradíciókhoz való viszonyulás tekintetében és sok más tekintetben is azok a gyülekezetek, amelyek nemcsak többségi helyzetben, hanem „tömb helyzetben” is vannak. Valószínűleg magabiztosabb identitást ad az, hogy a szomszéd településeken is, regionálisan többségben vannak a reformátusok. Ezekben a régiókban nagyon erős még az a hagyomány, hogy nemek és hagyományos családok szerint ülnek ma is a gyülekezetben a templomokban. Ez egyfajta jelzése annak, ahogyan a múlthoz és a társadalmi beágyazottsághoz viszonyul az egyház. Nem véletlen, hogy falvakban jelentős, Budapesten pedig nincs példa erre az ülésrendre.

10. Hogyan ülnek a templomban a hívek?

3. Felállás – leülés

Érdekes elemei az istentiszteletnek a testi gesztusok (Marcel Mauss nyomán: testtechnikák).⁷ Nálunk, reformátusoknál ez jobbra kimerül a felállásban és a leülésben, a templomba érkezéskor és az úrvacsorai jegyek vételekor szokott testi jelekben.

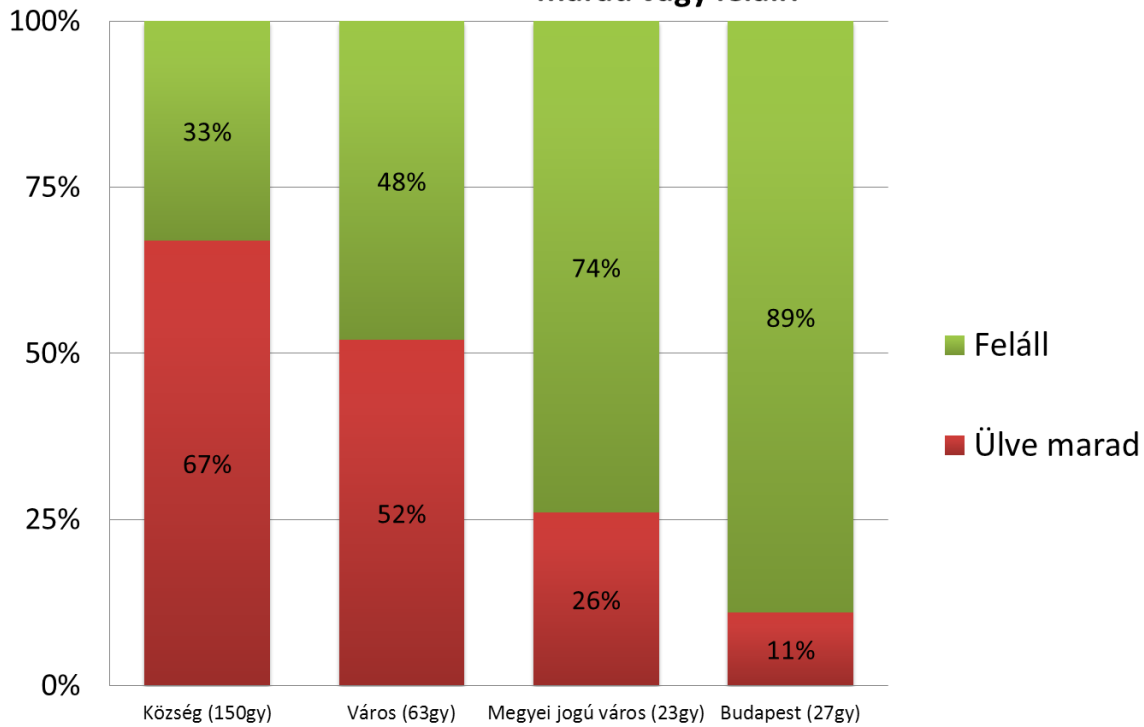
Az istentisztelet kezdetén történő, vizsgált gesztus aszerint változik, hogy többségi vagy kisebbségi régióban található-e a gyülekezet. Tiszáninnen és Tiszántúlon általában nem akkor állnak fel, amikor a lelkész belép a templomba.

Budapesten különösen sokszor talákoztunk felmérésünk során ezzel a jelenséggel. Az itteni egyházközségek 8%-ában nem állnak fel, amikor énekelnek, amikor imádkoznak, vagy amikor hallgatják a Szentírást. Itt 15% a budapestiek között az ülők aránya. A községek, falvak esetében talán magyarázható e jelenség azzal, hogy többnyire idős emberek vannak

⁷ Vö.: Mauss, Marcell: „A test technikái”, ford. Saly Noémi, in Szociológia és antropológia, szerk. Fejős Zoltán (Budapest: Osiris, 2000), 423–446.

jelen, akiknek már nehézséget okoz a felállás (bár ott is az a jellemző, hogy még a nagyon nehezen mozgó idős emberek is felállnak), míg a budapesti gyülekezetek esetében szembe tünő a rituális viselkedés teljes elvesztése. A testi gesztusok hiányával olyan mértékben sehol nem találkoztunk, mint a fővárosban.

11. Amikor a lelkész belép az istentisztelet helyére, a gyülekezet ülve marad vagy feláll?

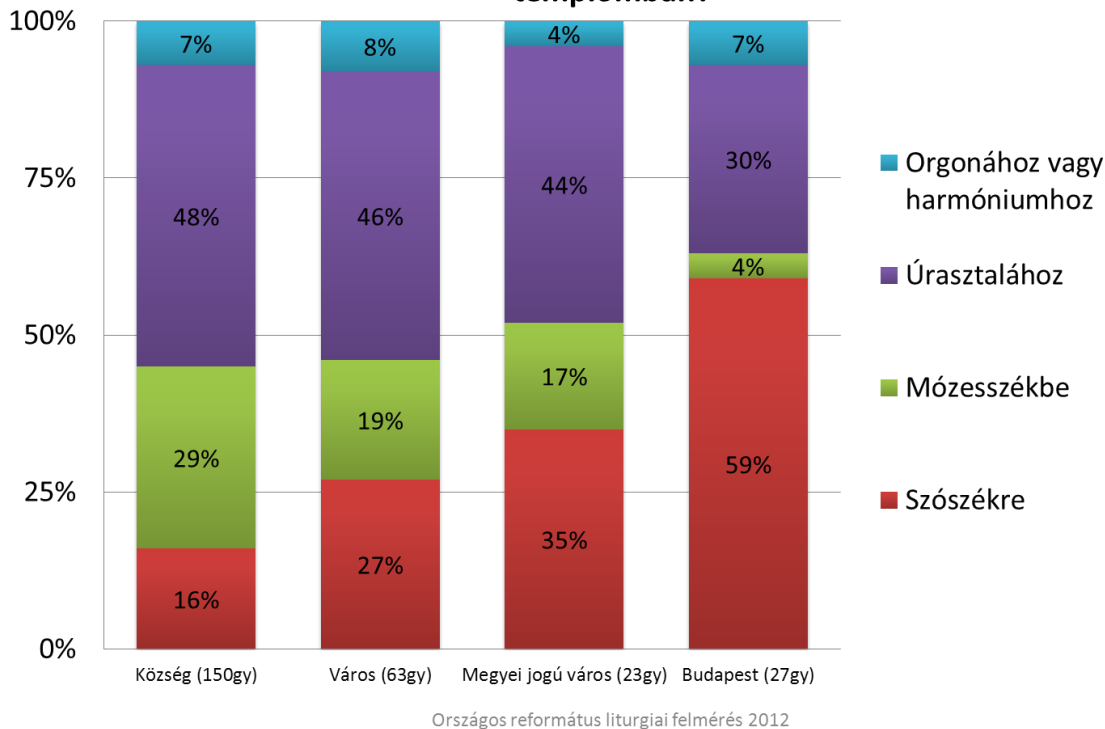

Országos református liturgiai felmérés 2012

Az arány is jelentős különbséget mutat, hogy hányan mennek a szószékre és hányan az úrasztalához. A szószékre menetel azt emelheti ki, hogy az istentisztelet lényege a prédikáció, s ez azzal jár, hogy a lelkész a liturgus, ezért sok minden más, vagy az is lehet, hogy minden a szószékről és ő általa hangzik el. A lelkész felelős az istentiszteletért, rajta és az ő beszédén múlik minden. Ez az elgondolás nem több mint 150 éves, ma azonban a legsajátosabb református tradíciónak képzeljük. Létezett az úgynevezett éneklőszék⁸, amelyet itt-ott megtaláltak a templomok padlásán. Ez voltaképpen egyfajta pulpitus, ahova az énekesek álltak, akik vezették a liturgiát. Ez évszázadokon keresztül így történt.

⁸ Erről részletesen ír több helyen Dávid István Vö. Magyar Egyházzene VIII. évf. (2000/2001) 4. szám, 431–434. Dávid László: Az éneklőszék, Magyar Egyházzene VIII. évf. (2000/2001) 4. szám, 435–438. Dávid István: Kiegészítések és következtetések Dávid László „Az éneklőszék” c. cikkéhez

12. Istentiszteletek alkalmával a lelkész hova megy először a templomban?

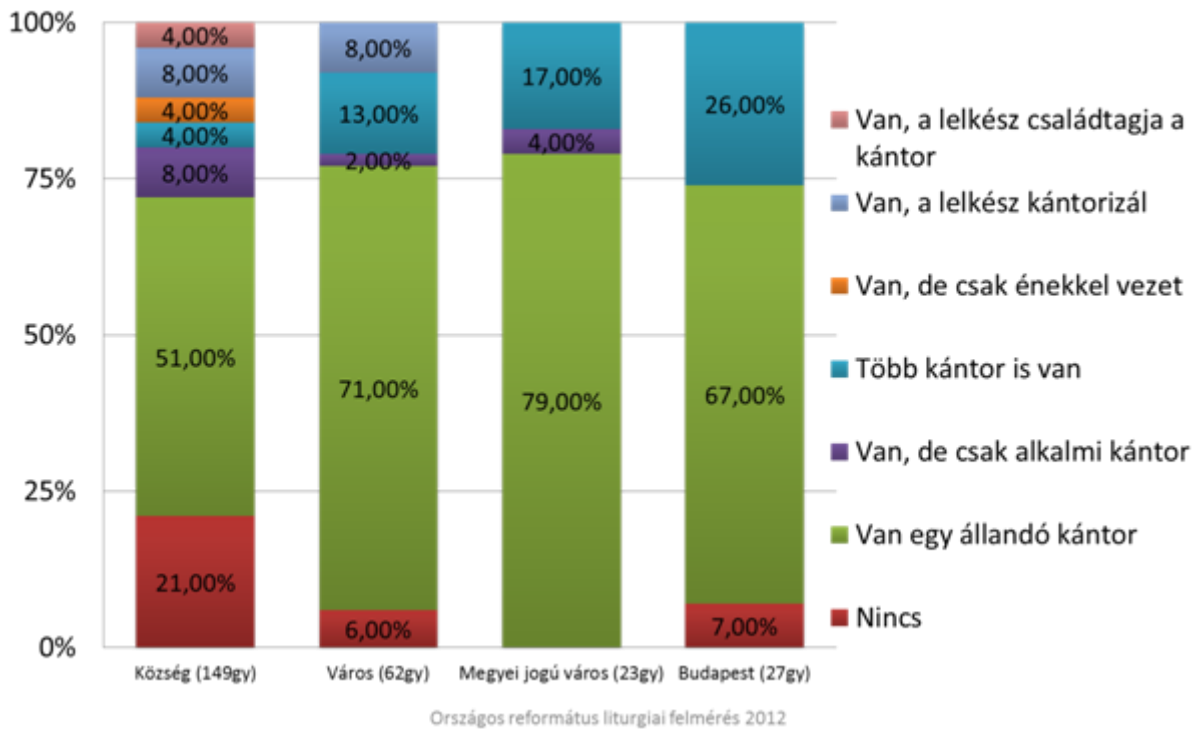
Tradicionálisabb helyeken az jellemzőbb, hogy egyéb „helyszínek” is fontossá válnak, és így „képileg” megjelenik egy másik hagyomány, amely szerint más fontos dolog is történik az istentiszteleten, nem csak az igehirdetés. Ezt a tradíciót a nagyvárosi gyülekezetekben egyre kevésbé ismerik. Bizonyára itt is szerepet játszik számos egyéb szempont, amelyek kimutatásához egy alaposabb kutatást kellene elvégezni. Meg lehetne vizsgálni például a templomterek kialakítását, hogy hol alakul ki olyan liturgiavezetési gyakorlat, amely az adott tér miatt válik fontossá.

4. Zene

A gyülekezetek többségében szolgálnak kántorok. M kisebb egy település, annál nehezebben találnak magasan kvalifikált kántort a templomokba, de minél városiasabb a környezet, annál jellemzőbb a képzett énekvezető. Az egy nagyon biztató szám, hogy még a legkisebb településeken is a kántorok 20%-a felsőoktatásban szerzett zeneművészeti diplomával rendelkezik. Ez az arány a nagyvárosokban a zenei vezetők felét (39–59%-ig) teszi ki. Érdekes, hogy településtípustól szinte függetlenül átlagosan a kántorok kb. 30%-a kántorképző tanfolyamot végzett. Ez az arány az istentiszteleti látogatottság számával arányosan csökken. Úgy tűnik, hogy a kisebb gyülekezetek hamarabb találnak egy zenetanárt, mint egy kántorképzőn végzett vezetőt, mivel a kisebb gyülekezetekben létszámarányosan csökken a kántorképzősök aránya és nő a zeneművészeti főiskolát végzettek aránya. Faluhelyen a kántoroknak körülbelül 50%-a semmilyen végzettséggel nem rendelkezik. Ennél sokkal megdöbbentőbb, hogy ez az arány még Budapesten is 19%, ahol pedig bőven akadnak képzett zenészek. Ugyanerre a jelenségre példa lehet, hogy még a 200 fő fölötti látogatottságú templomokban sincs mindenütt zenész-kántor. Ott ez egészen bizonyosan nem pénzügyi kérdés. Összességében elmondható, hogy ebben a tekintetben is a vártnál tágabb intervallumban helyezkednek el a válaszok. Ennek első rendben nem a liturgia zenei részének lebecsülése az oka, hanem a település jellegétől függetlenül néhol nagyon magas színvonalú az éneklés, néhol végletesen alacsony. Hat helyen találoztunk olyan kántorokkal, akiket a

lelkész „száraz kántornak” nevezett, azaz hangszer nélkül, fennhangon vezetik az éneklést. Tizenhét lelkésszel találkoztunk, akik maguk a kántorok is. Az összes felmért gyülekezetben csupán 2% azon közösségek aránya, ahol a lelkész családtagja kántorizál, holott régen sok helyen szinte magától értetődő volt, hogy a „papné” feladatok között ez is szerepel. A lelkész mint kántor csak a kisvárosokban és a falvakban jelenik meg.

21. Van-e egy állandó személy, aki a kántori feladatokat ellátja?

A hangszerekkel kapcsolatosan felmérésünk nehézségbe ütközött. A lelkészek közül nagyon sokan nem voltak tisztában azzal, milyen hangszer birtokosa gyülekezetük. A szintetizátort és az elektromos orgonát nagy számban nem tudták megkülönböztetni. Igyekeztünk tájékozódásképpen megkérdezni pl. a hangszer márkáját, vagy azt, hogy van-e benne dob gép. Ebben a tekintetben is kiugróan más a megyei jogú városok helyzete, mint Budapesté. Ott 74%-ban használnak orgonát a gyülekezeti ének vezetésére, míg Budapesten csupán 42%-ban. Nyilván az is szerepet játszik ebben a kérdésben, hogy a nagy református templomok jellemzően a nagyobb városokban vannak. A fővárosban sokkal többen állították azt, hogy szintetizátora van a gyülekezetnek. A szintetizátorok aránya a falvakban is jelentős. Itt megint csak összetalálkozik a „két szélső pólus”. Több szempont is szólhat amellett, hogy egy gyülekezet szintetizátort használjon: néhol az igénytelenség is, de talán a könnyű, hordozható használat, a praktikusság is. Az egyházközösségek között csak falvakban és kisvárosi településeken találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy egyáltalán nincs hangszerhasználat. A harmónium háttérbe szorult. A megyei jogú nagyvárosokban egyáltalán nem hallottunk e hangszerről. Gitárt alig használnak az istentiszteleteken. Budapesten és a kisvárosokban 8%-ban, illetve 5%-ban számoltak be erről. A megyei jogú városokban viszont nem a gitár, hanem egyéb hangszerek, (pl. fuvola) jelennek meg az orgona mellett, mint a gyülekezeti éneklés segítőiként. A reformáció idején is fontos kérdéssé vált a hangszerek használata. Most nem térünk ki arra, miért tiltották ki némely reformátorok az orgonát a templomokból. Kálvin János lényegi mondanivalóját ő maga így foglalja össze: „Nagy különbségnek kell lennie az asztali házi muzsika meg a zsoltár között: amarra vígadnak az emberek, emezt pedig a szent

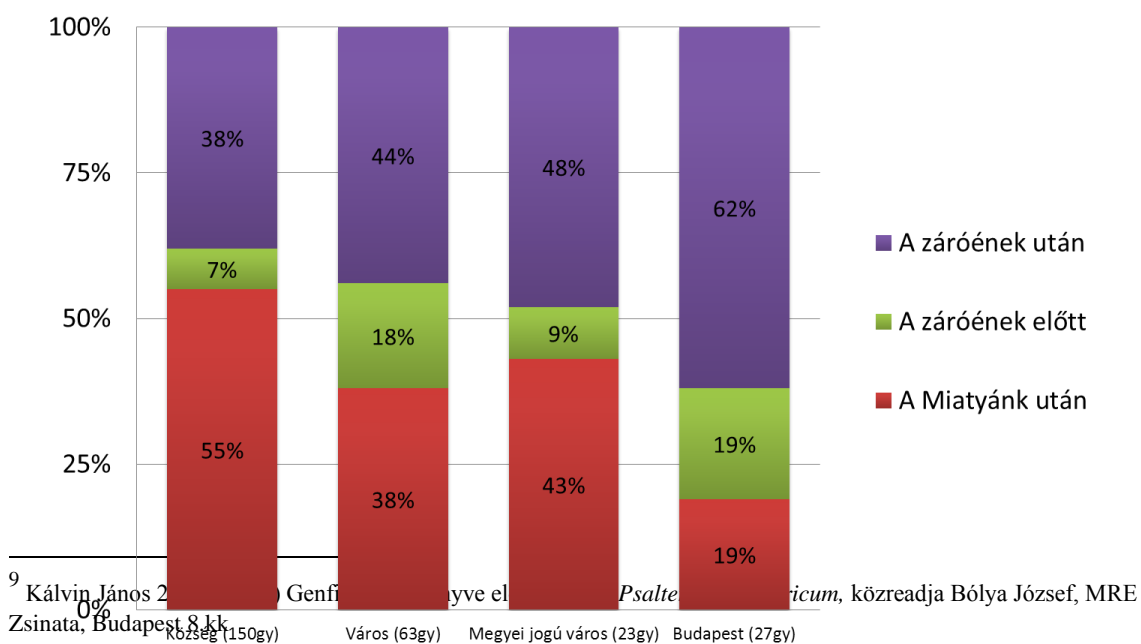
gyülekezetben éneklük Istennek és az ő angyalainak színe előtt... éljünk fegyelmezetten a zenével, vegyük teljes tisztességben hasznát. ... Gondoskodjunk ne csak tisztességes, hanem valósággal szent énekekről, hogy azok ösztökéljenek bennünket szentül Isten segítségül hívására és magasztalására, meg arra, hogy az ő cselekedetein elmélkedjünk...”⁹

Az éneklés következő fontos eleme az énekeskönyv. A megyei jogú városokban egyáltalán nem használnak más énekeskönyvet az istentiszteleteken, mint a jelenleg hivatalos énekeskönyvet, és a bibliaórákon is itt énekelnek legnagyobb arányban ebből. A kisvárosokban és Budapesten találoztunk nagyobb számban a Magyar Református Egyház Tanácskozó Zsinata által kiadott énekeskönyvvel. A Halleluja énekeskönyvet, amely az ébredési mozgalom identitásformáló énekgyűjteménye volt, csaknem minden településtípus használja, de legtöbbször Budapesten, illetve Pest megyében. Volt olyan gyülekezet, ahol a lelkész állítása szerint egy külön „énekes szatyorral” járnak az emberek bibliaórára, ami tele van különféle énekeskönyvekkel. Az ifjúsági énekes füzetek használata egyértelműen abban az arányban növekszik, ahogyan a gyülekezetet körülvevő település létszáma nő, és tevékeny ifjúsági csoportok működnek.

5. Áldás

Az áldás helye az 1927-es, Ravasz-féle liturgiában a hirdetések előtt volt. Itt az utolsó ének valóban kivonuló ének volt, szerették volna a hirdetések profán világát teljesen elválasztani az istentisztelettől. Az 1985-ös agenda logikája, hogy az áldás legyen az istentisztelet utolsó eleme, amikor a gyülekezet valóban az áldással távozik. Mindkét felfogásnak van erőssége és gyenge oldala. A jelenlegi gyakorlatban a gyülekezetek átlagosan felében a hirdetések előtt, felében az istentisztelet végén van az áldás. Itt kiemelkedik a budapesti arány, ahol 62%-ban a legvégén mondják el az áldást, 19%-ban pedig a Miatyánk után. Ugyanez majdnem fordítva van a községekben, ahol 38%-ban hangzik el ez az istentisztelet végén és 55%-ban a Miatyánk után.

53. Mikor hangzik el az áldás?

⁹ Kálvin János 2... Genfi... yve el... Psalme... icum, közreadja Bólya József, MRE

Országos református liturgiai felmérés 2012

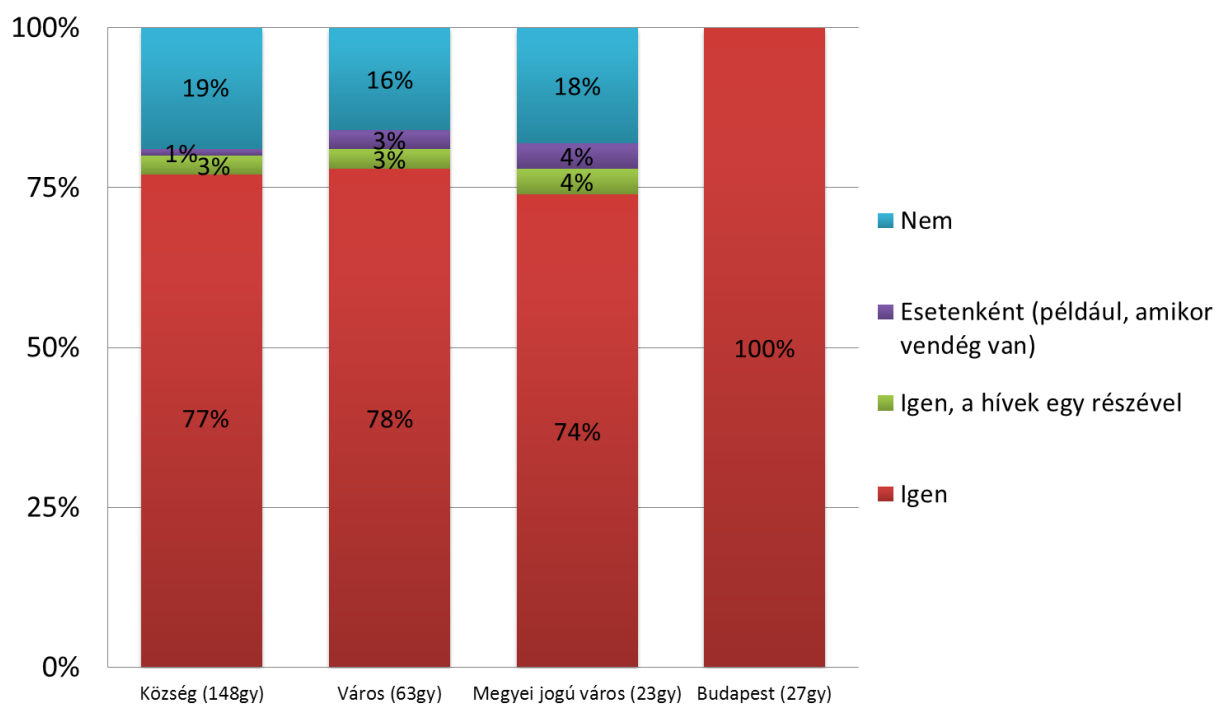
Több gyülekezetben a záró ének alatt vonul ki a gyülekezet ülésrend szerint. Ez egy régi szokás, amely változtatásokkal ugyan, de él még: a községekben 15%-ban, 5%-ban a városokban és 4%-ban a megyei jogú városokban. Budapest kivételével a gyülekezetek ötödében a hívek, vagy legalábbis egy részük a lelkész előtt megy ki a templomból; Budapesten ezek aránya csak 7%. A kivonulással kapcsolatos szokásoknak sok változata él még. Néhány gyülekezetben, inkább vidéken, a záró éneket vagy annak egy részét nem ülve éneklük végig. Több helyen az első énekverset éneklük csak ülve. Van, ahol az egész záró ének alatt történik a kivonulás.

A templomból való kivonulás rendjében is megmutatkozik egyfajta – hagyományos vagy nem hagyományos – társadalmi „hierarchia”. Budapesten, megítélésünk szerint, a lelkész személyiségének, szerepének a fontosságát mutatja az is, hogy az ő kivonulása az istentisztelet vége is egyben. Itt csak két helyen talákoztunk azzal a szokással, hogy a hívek mennek ki először. A községekben viszont 21%-ban a gyülekezet hagyja el először a templomot. A kivonulás mára legelterjedtebb formájával az is összefüggésben van, hogy a lelkész a legtöbb templomban kezét fog a hívekkel az istentisztelet végén. Budapesten ez szinte teljesen általánossá vált. Érdekes módon az egyéb településtípusokon egységesen 17-18%-ban megmaradt a régi szokás: A lelkész utoljára megy ki a templomból, és nem köszönti egyesével a híveket. Néhány százalékban azt válaszolták a lelkészek, hogy a hívek egy részével fognak kezét, nyilván a több kijáratú templomokra kell itt gondolni. Olyan hely is akad, ahol a gondnok áll az egyik kijárathoz és a lelkész a másikhoz, így búcsúznak a gyülekezettől az istentisztelet végén.

Általánosan elmondható felmérésünk tapasztalataiból: annak ellenére, hogy a racionalitáson túli, rituális megnyilvánulásokkal szemben általában értetlen a református gondolkodás, mégis az istentisztelet közösségi és szubjektív elemei egyre jobban megerősödnek az objektívekkel szemben.

Az istentisztelet az értelmünkre, érzelmünkre, szociális énkre együtt van hatással. Ma minden olyan elem, amely egyfajta objektivitást követel a résztvevőtől, háttérbe szorul. Ezzel szemben nagyobb jelentőséget kapnak azok a rítusok, amelyek az istentisztelet közösségi jellegét erősítik. Erre egyik jó példa lehet, hogy a kézfogás az istentisztelet végén. Pedig a liturgia nem az egyént a maga egyediségében szólítja meg, hanem közösségi teret alkot, amelyben a „szentek közösségében” lehetünk. Nem csupán a tudatunk, pillanatnyi megértéseink, hanem lelkünk mélye is Isten felé fordulhat. Az áldás, amelyet mindkét kezünk felemelésével fejezünk ki azt mutatja, hogy magunktól semmink nincs, mindent az Égből nem kapunk.

58. A kijáratnál kezét fog-e a lelkész a hívekkel?

Országos református liturgiai felmérés 2012